

دفاع عالمانه از فقه شیعه؛ نقطه قوت «انوار درخشان»/ روش علامه نجفی در تفسیر قصص قرآن

اعتماد اصلی علامه نجفی در تفسیر قصص قرآن به خود قرآن است و بر روش تفسیر قرآن به قرآن اتکاء دارد و در عین حال، به روایات صحیح اکتفا می‌کند و در این مسیر از اخبار ضعیف استفاده نمی‌کند.

اعتماد اصلی علامه نجفی در تفسیر قصص قرآن به خود قرآن است و بر روش تفسیر قرآن به قرآن اتکاء دارد و در عین حال، به روایات صحیح اکتفا می‌کند و در این مسیر از اخبار ضعیف استفاده نمی‌کند.

حجت‌الاسلام و المسلمین عباس الهی، عضو هیئت علمی جامعه المصطفی (ص) العالمیه در گفت‌وگو با خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، به بیان نکاتی در باب تفسیر انوار درخشان در تفسیر قرآن تألیف مرحوم آیت‌الله العظمی سیدمحمد حسینی همدانی نجفی پرداخت که بخش اول آن پیش از این از نظر خوانندگان گذشت و در ادامه بخش پایانی آن را می‌خوانید.

بخش نخست این گفت‌وگو را در اینجا بخوانید.

الهی با بیان این‌که تفسیر انوار درخشان، تفسیری است علمی، عرفانی، فلسفی، کلامی، تربیتی، ادبی، فقهی، اجتهادی و بالاخره تفسیری مآثور یا روایی، عنوان کرد: این تفسیر از جمله تفاسیر کامل فارسی دوران معاصر ایران است که با جهت‌گیری‌های شیعی در قالب اصطلاحات و مفاهیم فلسفی و عرفانی نگارش شده است و ویژگی مهم این تفسیر را باید در بحث‌های معنوی و اخلاقی و انسان‌شناسی این تفسیر دانست.

روش تفسیری آیت‌الله العظمی سیدمحمد حسینی همدانی نجفی در انوار درخشان وی در مورد شیوه تفسیری آیت‌الله العظمی سیدمحمد حسینی همدانی نجفی در این اثر تفسیری، بیان کرد: این تفسیر تا حدی شیوه تفسیری قرآن به قرآن دارد که مرحوم علامه طباطبایی در سطح گسترده از آن استفاده کرده‌اند. روش دیگر تفسیر ایشان هم روش مآثور و تفسیر نقلی و روایی است. آیت‌الله حسینی همدانی در تفسیر خود همچنین روشی عقلی و اجتهادی داشته است. روش دیگری هم که در تفسیرنگاری مورد نظر ایشان بوده، تفسیر فلسفی است و از معارف عقلی و فلسفی بهره برده است.

جامعیت روش تفسیری انوار درخشان

الهی با بیان این‌که کمتر تفسیری داریم که این گونه روش تفسیری جامعی داشته باشد، افزود: ایشان عملاً نشان داده است که معارف دینی با عقل و عقلانیت هیچ تعارضی ندارد و در واقع با روش تفسیری خود و بهره از معارف عقلی عملاً به شبهه تعارض دین و علم و دین و عقل پاسخ داده‌اند و در این زمینه وارد بحث هم شده‌اند و به طور مفصل بیان کرده‌اند که هیچ تعارضی بین علم و دین، دین و عقل و معارف عقلی و معارف دینی وجود ندارد.

برجستگی جلوه‌های اخلاقی و تربیتی تفسیر انوار درخشان

وی با اشاره به برجستگی جلوه‌های اخلاقی و تربیتی تفسیر انوار درخشان، گفت: یکی از موارد و جلوه‌های این مسئله مباحث انسان‌شناسی مفسر است. با توجه به این‌که انسان‌شناسی یکی از ابعاد خودشناسی و مقدمه خودسازی است و از آن جایی که این تفسیر روش تفسیر تربیتی را در پیش گرفته است، مفسر توجهی ویژه به بحث خودشناسی و خودسازی و انسان‌شناسی داشته است.

الهی ادامه داد: مفسر پس از مباحث خودشناسی هم آن چه را مد نظر قرار می‌دهد، مباحث اجتماعی است و اساس این توجه هم این است که انسانی که خود را شناخت و خودش را ساخت باید وارد اجتماع شود و اجتماع را هم بسازد و ساختن اجتماع هم بدون ساختن خود ممکن نیست. ایشان در این راستا همچنین توجهی ویژه به بحث معاد داشته است که از مباحث اساسی و حیاتی در فلسفه و کلام و تفسیر است.

جایگاه تفسیر فقهی در انوار درخشان

وی با بیان این مطلب که آیت‌الله حسینی همدانی نجفی از تفسیر فقهی نیز غافل نمانده است، عنوان کرد: منظور از تفسیر فقهی گرایش و توجه به آیات الاحکام است که از قدیم مورد نظر مفسران و فقها و علمای بزرگوار بوده است. مفسران عمدتاً در این دسته از آیات از روش مجزا کردن تفسیر از بحث‌های فقهی پیروی کرده‌اند و بحث‌های فقهی را به کتاب‌های مستقل آیات الاحکام و احکام القرآن احاله داده‌اند؛ مگر برخی از تفاسیر بزرگ که مخلوطی شده‌اند از دو گونه روش؛ مثل تفسیر جامع الأحکام قرطبی.

وی ادامه داد: علامه نجفی از این جهت که از فقهی بارز بودند و از مجتهدان مسلم دوران معاصر، و از اساتید بزرگی مثل مرحوم نائینی و کمپانی و حائری رضوان الله تعالی دارای اجازه اجتهاد مطلق بودند و سال‌ها در حوزه علمیه نجف اشتغال داشتند طبیعی است که با نگاه فقهی به این دسته از آیات توجه کند و مانند یک مجتهد مسلم به تفسیر این آیات بپردازد. اما با همه این‌ها تفسیر انوار درخشان کمتر چنین نمودی را دارد و لذا به قول امروزی‌ها، ما شاهد بحث آکادمیکی از مباحث فقهی نیستیم.

تفسیر فقهی با رویکرد کلامی در انوار درخشان/ دفاع عالمانه و تقریبی از فقه شیعه؛ از نقاط قوت آن وی با اشاره به این مطلب که البته گاه بحث‌های فقهی مفسر جنبه کلامی می‌یابد، بیان کرد: آن جا که اختلافاتی بین شیعه و دیگر مذاهب اسلامی وجود دارد، مثل بحث وضو، لزوم فاصله شدن در طلاق‌های سه‌گانه، مفاد تقیه و این گونه موارد، مفسر توضیحات بیشتری می‌دهد و استدلال می‌کند و از نکات قوت این تفسیر هم همین است که در این جور موارد اختلافی قوی وارد بحث می‌شود و تا آنجایی که بنده مطالعه کرده‌ام و در جاهای مختلف هم دقت و تحقیق کرده‌ام این بزرگوار مسئله تقریبی را که امروز مطرح است رعایت می‌کند و آراء مخالفان را عالمانه به نقد می‌کشد.

قصص قرآن در انوار درخشان الهی در ادامه به بیان نکاتی در باب بحث قصص قرآن در انوار درخشان پرداخت و با اشاره به تفاوت بسیار در روش نقل قصه‌ها در تفاسیر قرآن، عنوان کرد: بعضی از تفاسیر کلاً به نقل قصه‌ها و مسائل مربوط به آن بی‌اعتنا هستند. این گروه معتقدند که قرآن کتاب تاریخی نیست و در مقام بیان مسائل تاریخی نیست و نمی‌شود بر اساس آن استدلال تاریخی بکنیم و باید به جنبه ارشادی و هدایتی آن توجه کنیم. از این دسته که بگذریم عموم مفسرین که در تفسیر به مسئله قصص در قرآن توجه کرده‌اند به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند.

وی در مورد این دو گروه عنوان کرد: دسته‌ای در پذیرفتن روایات تاریخی در تفسیر قصص قرآن افراط کرده‌اند و هر خبری را نقل و به هر رطب و یابسی روی آورده‌اند و در این جهت روایات منقول از یهود و اسرائیلیات را هم که با عقاید مسلم اسلامی ما مثل عصمت پیامبران و ملائکه سازگاری ندارد، متأسفانه نقل کرده‌اند. شاید عامل عمده این مسئله همان خودباختگی در برابر روایات و بی‌توجهی به جرح و تعدیل روایان باشد. گروه دیگری هم هستند که اولاً اعتماد اصلی آن‌ها به خود قرآن است و بر اساس تفسیر قرآن به قرآن این قصص را توضیح می‌دهند و ثانیاً می‌آیند و از روایات صحیح استفاده می‌کنند.

روش قرآن به قرآن و اکتفا به روایات صحیح؛ روش انوار درخشان در تفسیر قصص قرآن الهی تفسیر انوار درخشان را از تفاسیر گروه دوم دانست و بیان کرد: اعتماد اصلی این تفسیر به خود قرآن است و براساس روش تفسیر قرآن به قرآن و برای فهم بیشتر قصه از آیات مشابه کمک می‌گیرد و ثانیاً به روایات صحیح اکتفا می‌کند و اگر در جایی هیچ کدام از این دو موجود نبود، به توضیح و تفسیر آیه بسنده می‌کند و از تفسیرهای بی‌جا و غیرلازم هم پرهیز می‌کند. بنابراین انوار درخشان در ذکر قصص اولاً روش ایجاز را انتخاب می‌کند و ثانیاً از اخبار ضعیف و غریب هم استفاده نمی‌کند.

جایگاه مباحث علوم قرآن در تفسیر انوار درخشان وی در مورد مباحث علوم قرآنی در تفسیر انوار درخشان نیز گفت: اصطلاح علوم قرآن مفهوم شناخته‌ای دارد و از آن بحث‌هایی مراد می‌شود که حول و حوش قرآن است و به گونه‌ای از مسائل بیرونی قرآن و به قول معروف مسائل برون قرآنی و احیاناً درون قرآنی سخن می‌گوید. این علوم جنبه مقدمی دارد و وسیله‌ایست برای فهم و شناخت قرآن. در تفسیر انوار درخشان هم به مناسبت در مقدمه نخستین جلد از کتاب فقط به اهمیت قرآن، جایگاه آن در میان مسلمانان، لزوم آموزش قرآن به کودکان، فضیلت قرائت و کیفیت نزول قرآن، اشاره می‌شود؛ منتها در خود تفسیر بحث‌های علوم قرآنی بسیار کم‌جلوه است. الهی با بیان این که با همه این‌ها، تفسیر انوار درخشان خالی از بحث‌های علوم قرآنی نیست، عنوان کرد: در این تفسیر، درباره تأویل و جایگاه آن، مصونیت قرآن از تحریف، بحث نسخ، مسئله فضیلت و عظمت قرآن و این گونه موضوعات بحث‌های مستقلى نشده اما مفسر هر کجا روایتی از طریق اهل بیت (ع) درباره علت نزول آیه نقل شده است آن را از تفاسیر روایی مانند تفسیر علی بن ابراهیم قمی و تفسیر برهان گزارش می‌کند.

تلاش مفسر در مقام یک مجتهد برای ذکر روایات تفسیری صحیح وی در مورد استفاده مفسر انوار درخشان از تفاسیری همچون تفسیر علی بن ابراهیم و برخی تفاسیری که بعضی تردیدها در مورد آن‌ها وجود دارد و ارزیابی او از این تفاسیرها، گفت: به تفسیر قمی و تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (ع) روایات ضعیف هم دارد و بعضی‌ها هم وقتی که روایت می‌بینند، خودشان را می‌بازند و فکر می‌کنند حالا که روایت هست ما باید کلاً تسلیم باشیم. اما همان طور که عرض کردم، ایشان از این جهت که خودش یک مجتهد مسلم است و این امر از مباحثش هم معلوم است، و هم درس اصول مرحوم نائینی را تقریر کرده و هم شرح اصول کافی دارند و بر روایات مسلط بوده‌اند و روایات را می‌شناسند و به تعبیری محدث و مجتهد بوده‌اند، سعی می‌کند روایاتی را ذکر کند که صحیح باشد و در آن سخنی نباشد.

الهی در پایان با اشاره به کتابی با عنوان بررسی مبانی و روش‌شناسی تفسیر انوار درخشان از سیده عاطفه قریشی که به توضیح و تحلیل و بررسی انوار درخشان پرداخته است، علاقه‌مندان به مباحث بیشتر درباره این تفسیر را به این کتاب ارجاع داد و افزود: خود من هم تا چندی پیش توجه چندانی به این تفسیر نداشت‌م و گذرا از کنار آن عبور می‌کردم، اما از وقتی که با آن آشنا شده‌ام می‌بینیم که بسیار بیشتر از سایر تفاسیر قابل استفاده است و در سطوح مختلف، دانشجویان و طلاب می‌توانند از آن استفاده کنند.